

Üleliiduline

POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHING

FILOLOOGIATEADUSTE DOKTOR

D. D. BLAGOI

PUŠKIN

SUUR VENE RAHVUSPOEET

EESTI NSV

POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHINGU

VXLJAANNE

RK „POLIITILINE KIRJANDUS“ • TALLINN 1949

A-17346

8V
P-57

OLELIIDULINE
POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHING

FILOLOGIATEADUSTE DOKTOR
D. D. BLAGOI

Eesti NSV Ministrite Nõukogu
RAAMATUKOGU

PUŠKIN
SUUR VENE RAHVUSPOEET

Innr. 6539. ✓✓

EESTI NSV
POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHINGU
VALJAANNE

RK „POLIITILINE KIRJANDUS“ TALLINN 1949

RAAMATUKOGU

Eesti NSV Ministrite Nõukogu
RAAMATUKOGU

TARTU ÜLKOOLI
RAAMATUKOGU

ARHIIVKOGU

Puškini tähtsust vene kirjanduses määratledes kirjutas temast Gogol oma suurepärase artiklis: „Puškini nime puhul sähvatab kohe mõte vene rahvuspoeedist... Puškin on erakordne nähtus ja võib-olla vaimu ainulaadne nähtus: see on vene inimene tema lõpparengus, kuhu ta jõuab võib-olla kaheksa aasta pärast.“ „Tema elu ise,“ lisab Gogol, „on täiesti vene elu.“

Tõepoolest mitte ainult Puškini loomingu, vaid ka tema elus, tema isiksuses esinevad haruldase kirkusega ja täielikult vene rahva parimad, kõige väärtuslikumad iseloomujooned.

Puškini vabadusearmastus

Vene rahva üks märkimisväärne iseloomujoon, mis Lenini hinnangu järgi moodustab meie rahvusliku uhkuse põhjendatud objekti, on temale omane vabadusearmastus, revolutsioonilisus. Oleme õigusega uhked revolutsionääride võimsa plejaadi üle, kes on tõusnud meie rahvusest, — alates Radištševiga, läbi kogu XIX sajandi kuni meie aja suurte revolutsioonijuhtideni.

Poliitiline revolutsionäär — selle sõna otseses tähenduses — Puškin ei olnud, kuid uhke vabadusearmastus, alatine protest kõige tuimuse, orjaliku, alandava, isiksuse õitsengut, rahva vaba arengut häiriva vastu moodustavad Puškini isikliku karakteri kui ka tema loomingu olulise külje.

Igal pool, kus me näeme Puškinit: perekonnas, koolis, teenistuses, „seltskonnas“ — igas teda ümbritsevas keskkonnas — kõikjal on ta, nagu tema aja paremad inimesed, erand sellest keskkonnast, elav, kehastunud protest selle keskkonna vastu.

„Vabad värsid“ ja poliitilised epigrammid, mis Puškin kirjutab dekabristide ülestõusule vahetult eelneval perioodil, on tulvil kalki põlgust ja lõikavat viha troonil olevate „isevalitsuslike roimarite“ ja nende holoppide — sõjaväelase või ametniku mundrit kandvate roomajate vastu, „metsiku härraskonna“ vastu, kes julmalt rõhub orjastatud rahvast. Puškini „Vabad värsid“ ja epigrammid, millel käsi- kirjadena on laialdane levik, avaldavad tohutut revolutsioneerivat

mõju ühiskonna eesrindlikele ringidele. Kaasaegsete memuaariliste ja viimaseil aastail avastatud salajaste arhiivmaterjalide alusel võib liialdamata öelda, et Puškin, kuigi ta organisatsiooniliselt ei võtnud osa liikumisest, ega olnud poliitiliste salaühingute liikmeks, tõeliselt aga oli just kui dekabristide poeetiline juht.

Seda tundis ka tsaarivalitsus. Ammu enne seda, kui said kannatada Puškini sõbrad dekabristid, kes kuulusid salaühinguisse, kandis Puškin poliitilist karistust: tsaari isiklikul korraldusel saadeti ta Peterburist välja, esialgu kaugesse kolkasse ja mõne aja pärast, sattunud teravasse konflikti bürokraatliku ümbrusega Odessa kindralkuberner Vorontsovi isikus, — kõrvalisse Mihhailovskoje mõisa Pihkva kubermangu.

Paos elades, lõunas, kodanlik-euroopalike revolutsiooniliste ülestõusude laine perioodil, suhtluses lõunamaiste dekabristide ringidega revolutsioneerub Puškin veel enam. Ta kipub peatsesse revolutsioonilisse tegevusse, et, väljendades tema omade tollaegsete luulesõnadega, võimalikult kiiremini „osa saada revolutsiooni verisest karikast“. Uijalt väljendab ta avalikult kõige radikaalsemaid, „radištševlikke“ vaateid isevalitsuse ja pärisorjuse kohta. Lühidalt, sel ajal on Puškin üks kõige „äärmisemaid“ dekabrismi-inimeste seas.

Kuid sealsamas lõunas hakkab Puškin erandliku mõistuse ja läbitungiva vaatega inimesena, ühena esimestest tunnetama euroopa kodanlike rahvuslik-vabastuslike pahvatuste ja aadlike-revolutsionääride liikumise põhilist nõrkust — rahvamasside osavõtu puudumist neis.

Samal ajal saab Puškinile üha selgemaks, et suudab võita ainult see revolutsiooniline liikumine, mis teostatakse koos rahvaga ja mis on tugev tema toetusel. Puškin koges juba isiklikult seda, mida äärmise selgusega ütleb dekabristidest Lenin: „Nende revolutsionääride ring on kitsas. Kohutavalt kaugel on nad rahvast.“ Nimelt selles seisabki vististi peapõhjus, miks Puškin ei võtnud osa dekabristide ülestõusust.

Ent ka pärast oma tagasitulekut paost 1826. a. Puškin jääb võõraks ja vaenulikuks sellele keskkonnale, kus kulgeb ta väline elu — õukonnale, „seltskonnale“. Mitte asjata ei korralda sandarmid Nikolai I käsul poeedi suhtes mitte minutikski lakkavat salajast jälgimist, peavad teda edasi „liberalistide“ salajaseks juhiks. Kombelõdva ja põlastusväärse õukondlik-mondääne keskkonna piitsutamised Puškinilt poolt raevustavad selle keskkonna tema vastu. Selles peitub Puškinilt traagilise hukkumise peapõhjus. Feodalistide ja plutokraatide valitsev õukondlik-mondääne ülemkiht — „ahne jõuguna trooni ümbritsevad vabaduse, geeniuse ja kuulsuse timukad“ — õiendab d'Anthés'i käe läbi oma arved sellega, kes „pärast Radištševit ülistas vabadust“, nagu ütles endast Puškin ise oma kuulsas testamendis järelepõlvele — luuletuses „Exegi monumentum“ („Mälestussammas“).

Puškin — vene rahva võimsate loominguliste jõudude väljendus

Niisama jõuliselt nagu vabadusearmastus ilmneb Puškini isiksuses ja loomingus vene rahva tähelepanuväärne andekus — selle rahvuse andekus, kelle hulgast juba tol ajal tõusid Peeter I, Lomonossov, Suvorov, — meie rahvale omaste loominguliste jõudude ja võimaluste määratu rikkus.

Puškini esimene luuletus ilmus trükist aastal 1814, kui poeet oli vaevalt viijeteistaastaseks saanud. 1837. aasta algul, kolmekümnekaheksandal eluaastal, Puškinit enam ei ole. Kogu tema kirjanduslik tegevus kestis veidi üle kahe aastakümne. Kuid oma lühikese elu jooksul tegi Puškin grandioosse ajaloolise töö: lõi vene kirjanduskeele ja uue suure vene ilukirjanduse.

Ainulaadne on Puškini kunstilise arengu amplituud ise, tema loomingulise valmimise ja järgneva loomingutee keevaline hoogsus. „Jevgeni Onegini“, „Vaskratsaniku“, „Belkini jutustuste“ ja „Kapteni tütre“, „Boris Godunovi“ ja „väikeste tragöödiate“ autor suutis oma pisut üle kahekümne aasta kestnud kirjandusliku tegevuse vältel kujuneda niihästi suureks luuletajaks kui ka suureks proosa- ning draamakirjanikuks. Puškini loomingus, peamiselt realistlikus, omame ühtaegu pea kõigi kirjanduslike stiilide suurepäraseid näidiseid. Võrdsest täiuslikult valdab ta peaaegu kõiki võimalikke sõnakunstiliike. Puškini iga uus suurteos on harilikult mitte ainult hiilgav meistriteos, vaid ka uus peatükk, terve uus etapp meie kirjandusliku arengu ajaloos, uus aste, millele Puškin tõstab vene kirjanduse; A. N. Ostrovski tabava väljenduse järgi on vene kirjandus Puškini ühe teosega tõusnud „terve sajandi võrra“.

Geniaalne Puškin on meie rahvuslik-ajaloolise olemasolu tõeline kehastus ja sümbol. Tema võrratus loomingulises võimsuses, tema palge mitmekülgsuses, tema arenemise erakordses hoogsuses väljendusid selle suurrahva haruldane andekus ja võimas jõud, kes tema on sünnitanud.

Kandes ja sisaldades iseendas, oma isiksuses, oma iseloomus parimaid, väärtuslikemaid jooni, mis on omased meie rahvale tervikuna, väljendas ja kajastas Puškin kunstilise läbitungivuse määratu jõuga oma loomingus meie rahvusliku elu põhilisi iseärasusi.

„Vene loodus, vene hing, vene keel, vene iseloom kajastusid temas sellises puhtuses, sellises puhastatud ilus, nagu peegeldub maastik optilise klaasi kumeral pinnal,“ kirjutas Gogol.

Just Puškin lõi selle tema poolt kunstilise täiuslikkuse kõrgeima astmeni arendatud keele, milles hakkas kõnelema kogu temale järgnenud vene kirjandus.

Puškini osa ei ole väiksem ka meie looduse silmapaistva maalikunstnikuna.

Oma pealesunnitud ja vabadel rännakuil sõitis Puškin läbi meie ääretu kodumaa alad piki ja põiki: Peterburist Krimmini, Odessani, Taga-Kaukaasiani, Baltikumist Uuralini, Kesk-Aasia steppideni. Puškin näitas avaralt ja täielikult vene inimesele maailma, milles see elab. Puškini luulest vaatas esmakordselt vene lugejale näkku ligipääsmatult karm Kaukasus kõiges tema julmas majesteetlikkuses, oma kõrgusse kaduvate jäähiiglastega, paljaste kaljurüngastega, mühisevate ja vahutavate ühajõgedega, millede näljased vood noolivad mäekurude järske ahendeid.

Puškini kunstipintsi all hakkas meie kirjanduses esmakordselt kõigis värvides särama Krimmi imetaoline loodus, mis ei jää maha Itaalia ja Kreeka pimestavalt päikesepaistelistest maastikest.

Puškin avas esmakordselt meie silmad ka mitte eredais lõunamaistes värvides säravale, tagasihoidlikule ja pealtnäha nii lihtsale, kuid vene südamele nii seletamatult ilusale Kesk-Venemaa loodusele — suurvene maastikule:

„On armas mulle liivanõlv,
Kaks pihla onnikese ees,
Jalgvärav, lagund tarahõlm,
All taevavõlvi pilved tuhkjad,
Ees rehala on õlekuhjad, —
Ja tiigil tihe pajuloor,
Kus rõõmus pardikari noor.“

Puškin oma avara, kõigile olemasolu muljeile avatud poeedihingega armastas ise ja õpetas meid armastama kõiki meie vene aastaaegu, kogu vene loodusekalendrit: meie kevadete hommikust värskust, sügise võlu, talve suurepäraseid lumiseid panoraame.

Puškini luuletused meie loodusest on meile meelde jäänud koolipingist; lugema õppides õppisime juba neid pähe. Ent ka praegu säilitavad nad suurimat kunstilise võlu jõudu.

Kodumaa looduse meisterliku kujutajana armastas Puškin palavasti ja hardalt ka meie kultuuri, ajaloolisi keskusi, millede ümber on kujunenud meie rahvuslik elu, kasvanud ning tugevnenud meie riiklus.

Milliseid sõnu, tulvil ülimat õrnust, siirast südamlikkust, leiab Puškin, kõneldes linnast-„südamest“, „suurest“ „valgemüürilisest Moskvast“! Juba oma õpilasaegseis luuletustes, mis ta lütseumi eksamil Deržavini juuresolekul luges ette murduva poisikesehäälega, ülistas Puškin vaimustunult „Moskva ümbrust, kodunurka“. Aastatega tugevnes üha see tundmus „sünnikoha“ vastu. Meenutagem kuulsaid, alatiseks meie südameisse sööbinud värsse Moskvast „Jevgeni Onegini“ eelviimasest peatükist:

„Moskva... kui palju selles kõlas
On armast vene südame!
Kui palju selles kajastund!“

Puškini hindas Moskvat mitte ainult kui „kodunurka“ — kohta, kus sündis ja veetis lapsepõlve-aastad: Moskva oli talle kallid „Venemaa linnade emana“, rahvusliku elu ja kultuuri alusena ning keskusena, mis sajandeid oli võidelnud vene rahva ühtsuse, vabaduse ja sõltumatus eest välismaiste anastajate ning orjastajate vastu. Poeedi „vene südames“ kajastus Moskva mälestusena kogu tema sangarlikust minevikust — alates Moskva Joannidest ja aastast 1613. kuni 1812. aasta „ohvrimeelse tulekahjuni“.

Ühtlasi oli Puškini sügav ning tõeline patriotism vaba igasugusest konservatismist. Vaimustudes Venemaa sangarlikust minevikust, röömutsetes vene relva hiilgava edu üle, armastas Puškin oma kodumaad mitte tema paadunud ülevuses, vaid elavas elus, liikumises, ajaloolises arenemises. Just sellepärast ei takistanud armastus ja pojalik kiindumus Moskvasse Puškinit armastamast teist, Venemaa „noorem pealinna“ — Peterburit.

Puškini viimaseil eluaastail ilmnis juba vene intelligentsis lõhe, mis aastakümne järel killustas meie ühiskonna kaheks vaenulikuks leirik: slavofiilideks ja lääne-euroopa kultuuri pooldajaks (zapadnikudeks) — Peetri-eelse muinasmineviku pooldajaks ja Peetri uuenduste poolehoidjaks. Puškini avaras, tõeliselt patriootilises südames ja teadvuses polnud kohta sellisele kahestumisele. Armastades ja ülistades kallist „sajandite suitsus“ luitunud „punast Moskvat“ (s. o. kaunist, nägusat — vana epiteet, mida Puškin tarvitas „Boris Godunovis“) armastas ja ülistas ta mitte vähem uut, „noort“ linna mere ääres, mille oli rajanud ühe „viiepega“ võimas reformaator, kes viis maa üldeuroopaliku maailmaarengu teele, — linna, mis oli nende uute teede väljendajaks ja sümboliks, „aknaks Euroopasse“. Vaevalt kellelgi teisel peale Puškini leiame linnale sellise armuavalduse, leegitseva, tulvil sangarlikku mehisust ning ühtlasi sellist intiimset lüürilisust, armuavalduse, nagu see esineb „Vaskratsaniku“ proloogi surematuis värssides, mis oma võrratu kõlalise energia ning ilmekuse poolest seisavad maailmaluule suurimate saavutuste esireas.

Ajaloolise kangelase kuju Puškini loomingu

Huvi ajaloo, eriti kodumaa ajaloo vastu ilmneb Puškini juba kõige varasemas eas ja üha tugevnedes läbib kogu tema teadliku elu, alates esimesest suurest teosest — poemist „Ruslan ja Ludmilla“ — kuni romaanini „Kapteni tütar“. Kroonikalegendide ümbertöötamise katseilt,

suurepäraselt „Laulust targast Olegist“ tõuseb Puškin selliste suurimate ajalooliste ilukirjanduslike šedöövriteni, nagu „Boris Godunov“, „Poltaava“, lõpetamata „Peeter Suure moorlane“, „Roslavlev“ ja mainitud „Kapteni tütar“.

Puškini looming sisaldab terve galerii meie ajalooliste sangarlike isikute märkimisväärseid kunstilisi kujusid — muinasvene vürstidest kuni Moskva-Vene väepealikuteni, „Peetri pesa poegadest“ ja „Kataariina kotkaste tublist parvest“ kuni „meie rahvavägede juhtideni, keda ümbritseb imeväärse sõjaretke kuulsuse sära ja kaheteistkümnenda aasta igavene mälestus“. Kuid kõigi nende ülevate kujude hulgast kõige rohkem köitis ja inspireeris Puškini ajaloolist mõtlemist ja loomingulist teadvust uue vene riikluse „imettegeva ülesehitaja“ Peetri kolossaalne kuju.

Peetri teema oli üks populaarsemaid ja oma aja kohta väga progressiivseid teemasid meie XVIII sajandi luules. Liialdamata võib öelda, et kunstiline mõtlemine meie kirjanduse arengu tervel sajandil — Feofan Prokopitšist ja Kantemirist kuni Deržavinini ja edasi — nägi vaeva Peetri kuju ja teema väärrika kehastamise kallal.

Visalt alustab Puškin oma loomingus uuesti Peetri teemat, suurepäraselt lahendades selle „Stantsides“ a. 1826 („Kuulsuse ja headuse lootuses“) ja varsti pärast seda kirjutatud „Poltaavas“, kusjuures „Stantsides“ ja „Poltaavas“ on Peetri kuju ja teema antud just kõige progressiivsemas aspektis, nagu nad esinevad Lomonossovi ja Deržavini teoses. Lomonossovi Peeter on „ehitaja, meresõitja, sangar põldudel, meredel“. Lomonossovit kordab Deržavin, kelle Peeter on „juht, seaduseandja, ehitaja, meremees, töötaja, valitseja“. Ja meenutagem Puškini kuulsaid värsse:

„Kord akadeemik, sangar suur,
Kord meremees, kord puusepp lihtne,
Ta vaimu kõikehõlmav tuur
Töös ajab valitsuse sihte.“

Puškini järgmised teosed, mis käsitlevad Peetri teemat, arendavad selles nelikväärsis kokkusurutult ja ilmekalt visandatud kuju. „Poltaavas“ kujutatakse Peetrit sõjaliste triumfide aupaistes. Meile maalitakse terves suuruses laia, vaba ning hoogsa pintsliaga „isevalitsev hiiglane“ — kangelane-väejuht, kes andis otsustava hoobi jultunud ning karde-tavale vaenlasele. Samal ajal teoksil olevas „Peeter Suure moorlases“ on Peeter kujutatud mitte vähem sangarlikuna, ent uue Venemaa ülesehitaja rahulikus olukorras.

Kuid Puškin ainult ei teosta kunstiliselt põlise traditsiooni poolt antud teemat: tema arendab ja hiljem ka süvendab märkimisväärselt Peetri traditsioonilist kuju. Peeter oli üks kõige abstraktsemalt „kõrgeid“ kangelasi meie XVIII sajandi kirjanduses, temale omistati pea-

aegu jumalikke omadusi. „Ta oli jumal, ta oli sinu jumal, Venemaa,“ hüüab Peetri kohta Lomonossov. „Peeter Suure moorlases“ omandab Peeter liha ja vere, saab lihtsa inimliku kuju: „Seni kui hobuseid rakendati, läks Ibrahim hobusepostijaama tarre. Nurgas oli pikakasvuline mees rohelises kaftanis, savipiip suus, küünarnukkidega lauale teetudes luges Hamburgi ajalehti.“

Peetris on Puškin andnud mitte ainult ajaloolise sangari ereda kuju, vaid on ka sügavalt nähtavale toonud oma arusaamise (käsituse) tõelise heroismi olemusest. Juba enne Peetri kuju ilmumist Puškini teostesse huvitas pidevalt tema loomingulist teadvust teine ajalooline kuju — Napoleon, Euroopa uue ajaloo populaarsemaid sangareid. Puškin mõistis Napoleonis hukka kodanlik-euroopaliku individualismi põhiliselt egoistliku iseloomu. Napoleon „põlgab inimkonda“, tema tegevust juhib ainult piiritu „võimujanu“, temale on „kahejalgsed olendite miljonid“ ainult abinõu oma isikliku võimu saavutamiseks. Hoopis teine on Peeter „Stantsides“, „Poltaavas“, „Peeter Suure moorlases“. „Moorlases“ ja „Stantsides“ on Peeter väsimatu töötaja, kes tegutseb „suure rahva saatuse huvides“. Oma tegude poolest surematu, aetud ajalooliselt küpseksaanud eesmärkidest, luues „põhjariigi õiguslikku seisukorda“, on Peeter „Poltaavas“ vastandatud ajalooliste ühepäevikutega — vabadust ja isamaad põlgava, oma rahvast reetva salakaval auaahnuri ning reeturi Mazepaga ja ajaloolise avantüristi, „sõjaka hulkuri“ Karl XII-ndaga. Selles suhtes on Peeter ka teravaks kontrastiks Napoleonile.

Veel üks joon peab Puškini järgi olema omanäe tõelisele kangelasele — sügav humaansus, suur inimlik süda. „Jäta sangarile süda! Mis on ta selleta? Türrann...“ hüüab poeet luuletuses „Sangar“, mis on kirjutatud kuulsal Boldino sügisel a. 1830 ja mis on just pühendatud tõelise sangarlikkuse olemuse selgitamiseks ja määratlemiseks.

Tõelise suuremeelsusega, suure inimliku südamega on Puškin varustanud ka Peetri. „Poltaavas“ tõstab Peeter karika ja joob oma võidetud õpetajate terviseks. „Peeter Suure moorlases“ Peeter, ülekoormatud riiklike asjade ja muredega, leiab aega oma „ristipoja“, tundmatu võõra, kõigi poolt salaja põlatava neegri Hannibali isikliku saatuse korraldamiseks.

Hiljem, kui Puškin valmistus kirjutama Peeter Esimesest spetsiaalset teaduslik-ajaloolist teost, hajutas originaaldokumentidega ja arhiivides leiduvate teaduslike uurimustega tutvumine palju tema „poeedi-unelmaid“. Peeter esines Puškinile kahes aspektis: mitte ainult suure riigireformaatorina, vaid ka „võimutseva mõisnikuna“, kes „kantsikuga kirjutab“ oma „türanlikke ukaase“. See kajastus suurel määral selles Peetri ajaloolise tegevuse olemuse süvendatud mõistmises, mida väljendab Puškin „Vaskratsanikus“. Poeet näitab siin just

kui medali tagakülge, mille esiküljele on pressitud tsaar-kangelase „jumalik“ nägu. „Poltaava kangelane“, Peterburi ülesehitaja, esineb ka teises aspektis — isevalitsuse „puuslikuna“, kes tallab oma vaskratsuga vaest töötajat Jevgenit. See on juba meie arusaamise algus Peetri tegevuse kahest eri küljest.

Puškin ainult ei inimesestanud ega demokratiseerinud temale eelnenud kirjanduse „ülevat“ kangelast, nagu seda oli Peeter I: ta näitas esmakordselt suurima kunstilise veenvusega lihtsate ning malbete, mitte millegagi eriti silmapaistvate, näilisel kõige harilikumate vene inimeste — tähtsusetu „halli massi“ tavalisi esindajaid, kelle käed ja higi, töö ja veri on kasvatanud ja tugevdanud Venemaad, on loonud ja ehitanud meie riikluse ja kultuuri. Selline on „Kapteni tütres“ Belgorodi kindluse komandandi kuju, kes on „pärit soldati perekonnast“, kapten Mironov, kes rahulikult ja rangelt, poseerimata ning teesklemata sureb selle eest, mida ta peab oma südametunnistuse „pühaduseks“. Selline on „Dubrovskis“ sepp Arhipi koloriitne kuju, kes, olles halastamatult õiendanud arved oma klassivaenlastega, siinsamas eluohulikult toob tulest välja vaese abitu kassi.

Selliste kujude loomine tunnistab Puškini märkimisväärset demokratiismi. Puškin oli aadlik, kuid suur huvi ja tung lihtrahva poole, laiade rahvahulkade poole ilmnes Puškinis kogu tema elu jooksul. Muidu ei veedaks Puškin oma Bessaraabias viibimise ajal mitu päeva mustlaslaagris. Pagendusaastail Mihhailovskojes tungleb ta talupojaroivais laatadel rahvamurrus, lauldes kaasa pimedaille kerjuseile, vaadeldes inimeste ilmekaid nägusid, kuulatades tabavat rahvakeelt. Erzerumi sõites vestleb ta kalmõki neiuga tema stepielukohas. Meenutagem Puškini liigutatavat kiindumust tema hoidjasse Arina Rodionov-nasse, poeedi paoaastate „heasse sõbratari“, armsasse „rauk-väetikesse“, keda ta ülistab värsides, täis äärmist õrnust ja humaansust. Meenutagem Puškini vana teenrit Nikita Kozlovi (kuulsa Saveljitši algkuju), kes saatis Puškini põrmu tema hauani, ja tema kurbust, mis liigutas isegi puusärgi juurde pandud sandarmid.

Puškini loomingu rahvuslik iseloom

Puškin oli geniaalne reaalsuse poeet. Tema loomingu esineb arvutu hulk vene elu kõige erisugusemate külgede esindajate kunstiliselt tüüpilisi kujusid: pealinna seltskonnakeigareid, provintsimõisnikke, ametnikke, väikekäsitöölisi, talupoegi-pärisorje. Kujutatavasse tegelastesse, kui lähedased nad ka ei oleks tema mõistusele ja südamele, oskas Puškin suhtuda tõelise, halastamatult õiglase kunstniku-realist range objektiivsuse ja kriitilisusega. Selline on nimelt Puškini

Jevgeni Onegini kuju käsitus. Larinite juurde Tatjana nimepäevale sõitvate külaliste kirjeldus esitab meile terve galerii pärisorjuseaegseid hirmsaid lõustu — see on ju Gogoli „Surnud hingede“ mõisnikest-tegelastest ettejäudmine. Kuid ühtlasi oskas Puškin joonistada vene inimest mitte ainult tema reaalsuses, tema piiratud konkreet-selt-ajaloolises olekus, vaid ka tema ideaalsel kujul, milles vene iseloomu parimad jooned leiavad täieliku väljenduse ja kehastuse. Selline on tema „armas ideaal“ — „hingelt venelane“, nagu rõhutab poet ise, Tatjana, keda ümbritseb vene rahvamuinasjutu, „lihtsa muinas-aja pärimuste“ hõng, Tatjana, kes ohverdab isikliku tundmuse, isikliku õnne selleks, mida ta peab oma kohuseks.

Samasugune ideaalkuju paistab meile ka Puškini lüürikast, mida Belinski asjata ei nimetanud „hinge hellitava humaansuse kooliks“, — poeedi enda kuju, piiritult kaastundlik kõigele, milles tuksub ja pulbitseb elav elu; kelle kõik hingekeeled helisevad kaasa kõigele ülevale, heale, ilusale; kes on ennastalgavalt kiindunud sõpradesse; kellele on võõras igasugune isiklik egoistlik tundmus armastatud naise suhtes. Meenutagem ainulaadset luulepärlit kogu maailmakirjanduses — luuletust „Teid armastasin, — võib-olla arm veel...“, mille kaheksas värsis sisaldub terve maailm võrratut hingepuhtust, õilsust ja kirkust.

Kuid võib-olla, et üheski Puškini loodud vene inimese kunstilises kujus tal pole õnnestunud saavutada sellist rahvapärast ja ühtlasi imesteldavat elulist tõde nagu rahva ülestõusu juhi Pugatšovi kujus „Kapteni tütres“. „Ärakaranud kasakas“ Pugatšov on Puškini poolt kujutatud ilma mingisuguse võltsi idealiseerimiseta, kõiges tema karmis, isegi veel enam, julmas reaalsuses. Seejuures on Pugatšovis eriti arenenud mõned vene iseloomu tüüpilised jooned. „Kapteni tütre“ Pugatšov on vaba, vabadust armastava vaimuga, sangarlikult külma-vereline ja uljas, kotkalikult laia loomuga (meenutagem tema poolt Grinjovile jutustatud muistendit kotkast ja rongast, mille mõte on see, et hetk vaba ja helget elu on parem paljuaastasest kiratsemisest; meenutagem tema sõnu Grinjovile: „Hukata, siis hukata, kui armata, siis armata: selline on minu viis“). Pugatšov on õiglane: „Kes minu inimestest julgeb solvata vaeslast! Olgu ta nii tark kui tahes, aga minu kohtust ta ei pääse.“ Ta on halastamatu oma klassivaenlastele, aga ühtlasi peab suurepäraselt meeles headust.

Puškini patriotism

Oma rahva suur, andekaim poeg, vene reaalsuse geniaalne kunstnik-maalija, oli Puškin tuline patrioot, kes palavalt armastas oma maad, oma rahvast.

Kuid Puškin ainult ei armastanud oma rahvast: ta oli temale ka uhke. Ta oli uhke kõige laiemate rahvahulkade esindajate osavõtu üle meie riikliku elu ja kultuuri loomisest, oli uhke Valge mere kaluripoja Mihhaila Lomonossovi kõikehõlmava geeniusse üle, kes oma isikus sisaldas „terve ülikooli“, oli uhke Nižni-Novgorodi kodaniku Kuzma Minin-Suhhoruki üleva patriootilise teo üle. Tema, kes niivõrd hindas vanade sugukondade ajaloolist osa, seehulgas ka bojaaride Puškinite „600-aastast“ suguvõsa, tähendas siiski: „Minini ja Lomonossovi nimed kahekesi kaaluvad üles kõik meie suguvõsa nimes-tiku“.

Poisikeseohtu Puškinini silmade ees avanes vene rahvuse sangarliku elu üks kõige eredamaid lehekülgi — 1812. aasta Isamaasõda. Millise uhkusega vahvate vene südamele üle meenutas ta Napoleonile pühendatud värssides selle ennastsalgava võitluse kõige värviküllasemaid episoode!

Möödunud sajandi 30-ndail aastail hakati Euroopas jälle propageerima uut ristisõda Venemaa vastu. Ja uuesti milliseid sõnu, vabu isegi selle „patriootilise hooplemise“ varjust, mille üle Puškin ise naeris oma „Roslavlevis“, kuid uhkeid ja rahulikke oma vankumatus usus vene rahva ammutamatusse jõusse ning moraalsesse võimsusse, suunab ta neile müratõstvaile Euroopa „oraatoreile“:

„Euroopaga kas taas meil tüli?
Kas venelasel võõras võit?
Või kas meid korruga ehk vähem on kui seni?
Ei, soome külmast paest kuldküpe Kolhiseni
ja Kremlist Hiinamaani sa
kui kõikevõitev merelaine,
et terasharjas välgub aina,
kui tarvis, tõused, Venemaal!“

Mõned lühinägelikud kaasaegsed tegid etteheiteid Puškinile nende värsside pärast, nähes neis ametliku, kroonu-, „sinelipatriotismi“ elemente, nagu tol ajal väljendati. On olemas „passiivne“ patriotism, reaktiooniline, mis on valmis mitte ainult leppima, vaid ka ülistama puudusi, tumedaid külgi teatava rahva, teatava maa elus, kui neil ainult oleks oma, „isamaaline“ pits. Aga on veel teine patriotism — tõhus, aktiivne, mis oskab armastuse nimel vihata, peab vajalikuks võidelda, välja juurida need puudused rahva elu paremate võimaluste, rahvusliku iseloomu paremate joonte äratamise nimel.

Puškinis leidub kahtlemata ja väga eredalt just see tõeline patriotism.

Oma töövihikusse kirjutas noor Puškin järgmise tähelepanuvääriva märkme: „Ainult revolutsiooniline pea... võib armastada Venemaad nii, nagu ainult kirjanik võib armastada tema keelt. Kõik peab looma

sellel Venemaal ja selles vene keeles“. Puškin, kes „Roslavlevis“ andis hävitava pildi seltskondlik-aristokraatlikust valepatriotismist, toimiski just nii. Ta armastas Venemaad mitte tema isevalitsuse ja pärisorjuse poolt moonutatud kujul. Vene reaalsuse neid külgi ta vihkas püha revolutsioonilise vihaga, piitsutas neid oma „vabade värsside“ ja epigrammide satiirilise nüudiga. Sellelt Venemaalt kavatses ta korduvalt põgeneda välismaale. Ent ta armastas palavalt seda määratud jõudu, neid rikkalikke võimalusi, mida ta aimas vene rahvas, vene rahvuslikus iseloomus; nagu juba mainisime, nägi ta ettenägelikult vene inimest läbi ja andis oma loomingu paljudes kujudes vene inimese tema arengu teel.

Suurimale rahvuslikule kunstigeeniuusele, suure rahvusliku sõnakunsti rajajale Puškinile oli ühtlasi täiesti võõras igasugune provintσιαlism. Puškin rajas meie kirjanduse mitte ainult vene rahvuslikule alusele, vaid ka maailmakirjanduse arengu avaraile teedele.

Tihedas seoses sellega seisab juba Belinski aegu märgitud Puškini loomingu „ülemaailmne kajastumine“: tema vennalik reageerimine kõigile maailmahäältele, tema oskus kunstiliselt immutada endasse inimkonna elu kõige erisugusemaid kultuurajaloolisi sugemeid selle kõige mitmesugusemais vormides ja avaldustes. Võib kindlasti öelda, et meil pole teist kirjanikku, kes oleks andnud kaugeltki niipalju kõige täisväärtuslikumaid, kaalukamaid kunstilisi teoseid, mis on loodud mitte ainult vene materjalist, vaid ka mitmekesisemast rahvusvahelisest tõelisusest, kui neid on loonud Puškin.

Aga Puškin, arvestamata tema lühiajalist sõitu Erzerumi, hoolimata kõigist tema pingutustest, ei olnud kordagi välismaal!

Puškini loomingu üldinimliku, ülemaailmse ulatuse juures ei ole imestada, et kodumaatundel, mida on tulvil suur patrioot Puškin, tema suurel armastusel oma maa, oma rahva vastu ei ole midagi ühist suurriikliku šovinismiga.

Puškini kunstilisel vaatlusväljal ei ole ainult venelane, vaid ka meie hüglamaa vennasrahvad. Tatjana kõrval loob Puškin peenima naiseliku sarmiga „mägede neiu“ — tšerkeslanna kuju ja vaba ning kirgliku stepiilmutise mustlanna Zemfiira, samuti mustlasvanakese targa, eepilise kuju.

Ja rahvas, kellele Puškin pärandab oma loomingu, see ei ole ainult vene rahvas, vaid kõik need rahvad, kes elavad meie paljurahvuselisel kodumaal. Iga rahvas nimetab teda oma rahvuslikus keeles:

„Käib üle Venemaa mu loodud luulelugu,
mu nimi omaseks saab iga rahva suus:
mind austab slaavlane, kalmõkk ja soome sugu
ja praegu metsik veel tunguus.“

(Tõlk. J. Kärner)

Oma ajaloolises kõnes Moskva Nõukogu koosolekul 6. novembril 1941. aastal seltsimees Stalin, paljastades hitlerismi kiskjaolemuse, vastandas sellega meie rahvusliku elu, rahvusliku kultuuri võimsat õit-sengut: „Ja need inimesed, südametunnistusega ning autud, loomamo-raaliga inimesed oma häbematuses kutsuvad üles hävitama suurt vene rahvust, Plehhanovi ja Lenini, Belinski ja Tšernõševski, Puškini ja Tolstoi, Glinka ja Tšaikovski, Gorki ja Tšehhovi, Setšenovi ja Pav-lovi, Repini ja Surikovi, Suvorovi ja Kutuzovi rahvust!...“¹

Selles väärnimede loetelus, nende suurte inimeste seas, inimeste selle sõna kõige täiuslikumas, kõige ehtsamas tähenduses, särab eredalt Puškini kuldne nimi.

Kuivõrd teravaks kontrastiks on Puškini tõeline üldinimlik rahva-likkus ja avarus saksa fašismi natsionalistliku kitsuse ja selle „rassi teooriaga“! Kui kontrastsed on need sõna primas mõttes, täiusliku-mas tähenduses tõeliselt inimlikud Puškini loomingu küljed, mida ta ise pidas tulevaste põlvkondade tunnustamist eriti pälvivaiks — fašist-liku metsloomaa „käskudele“!

„Ja armastatuks jään sest kauaks rahvastele,
et lüüril äratust ma headusele toond,
et julmal ajastul ma laulnud priiusele
ja troosti langenuile loond.“

(Tõlk. J. Kärner)

Puškini loomingu uhkab meile kõigile ammendamatu julgust, usku meie jõusse, puškinlikku päikesepaistelise optimismi.

Puškini optimism — see on usk inimese mõistuse, valguse- ja elu- allika võidusse pimedusejõudude üle. Puškini surematu hüüd: „Elagu päike, kadugu pimedus!“ — see on meie hüüd, meie vandetootus õelusejõududele, meie usk lõplikku võidusse nende üle.

Puškini maailmatähtsus

Belinski, tabavalt nimetades Puškinit „kogu maailma haaravaks geeniuks“, tõstis esimesena üles küsimuse Puškini loomingu maa- ilmatähtsusest. Kuid ta kõhkles selle küsimuse lahendamisel, ja tema kõhklemine ei olnud juhuslik. Belinski toonitas korduvalt, et tema poolt Puškini loomingu antav hinnang ei ole ainult tema isiklike abstraktselt loogiliste kaalutluste tulemus, vaid et see on „arenenud ühiskonna elust“. Vene ühiskonna elu oli aga tol ajal selline, et see ei toetanud Belinski usku Puškini maailmatähtsusse. Tõepoolest võib

¹ J. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946. lk. 27.

maailmatähtsuse omandada ainult see kirjanik, kes, olles suur rahva-, rahvuslik geenius, toob ühtlasi midagi uut, seniolematut ja oluliselt tähtsat inimkonna ülemaailmsesse kunstivaramusse. Sama Belinski, kes, vastandlikult Puškinit ründavaile kaasaegseile kriitikuile, väitis otsustavalt Puškini loomingu „tõelist rahvapärasust“, ei omanud selget kujutlust sellest uuest, mis Puškin tõi endaga kogu inimkonnale, samuti nagu üldse selle uue olemasolust endast, kuna talle polnud tol ajal selge ka see uus, mis Venemaa ise on andnud maailmale.

„Millist ideed on Venemaa määratud väljendama,“ kirjutas Belinski samal 1843. aastal, kui ilmusid esimesed neli artiklit tema kuulsa Puškini-artiklite tsüklist, „on seda raskem ja isegi võimatum määratleda, et... Venemaa on tulevikumaa.“

Ühtlasi oli Belinski poolt Puškini hindamise ajalooline tinglikkus ise selle hinnangu ebatäielikkuse tõenduseks. Ta sai aru, et sellise poeedi nagu Puškini ajaloolise ning „tingimata kunstilise tähtsuse“ määratlemine „ei või“ otsustuda korraga jäävalt, puhta mõistuse järgi.“ „Ei,“ kinnitas Belinski, „selle otsustamine peab olema ühiskonna ajaloolise liikumise tulemus.“

See on oma geniaalse läbinägevuse ja erilise seesmise aususe poolt tähelepanuvääriv kriitiku avaldus, et see hinnang on vältimatult piiratud, kitsas. „Puškin kuulub igavesti elavate ja liikuvate nähtuste hulka, kes ei jää seisma sellesse punkti, kus neid tabas surm, vaid nad arenevad edasi ühiskonna teadvuses“, kirjutas Belinski. „Iga epohh annab nende kohta oma hinnangu, ent kui õigesti ta ka ei mõistaks neid, jääb alati järgmisel epohhil ütelda midagi uut ja õigemat.“

Uus epohh Puškini „rahvuslik-ülemaailmse tähtsuse“ küsimuse otsustamiseks on saanud meie päevil. Tänapäeval tunneb tõesti Puškinist kogu meie rahvas. Ei ole kahtlust Puškini kui suure rahvuspoeedi tähtsuses. Samuti suur tulevik, mida unistas Venemaale Belinski, on saanud. Venemaa, kes võidukalt teostas maailma suurima revolutsiooni, päästis inimkonna tema suurimast vaenlasest — saksa fašismist — ei ole muidugi enam „tulevikumaa“. Ajalugu näitas meile, „millise idee peab väljendama Venemaa.“ Venemaa, meie rahva ülemaailmselt ajaloolises tähtsuses ei ole kahtlust. Ei ole kahtlust ka meie suurima rahvuspoeedi Puškini ülemaailmselt ajaloolises tähtsuses.

Kirjaniku maailmatähtsust mõõdetakse kõige lihtsamalt ja, võiks näida, kõige loomulikumalt ülemaailmse tunnustamise, ülemaailmse mõjuga, mis ta on avaldanud. Kuid see ei ole alati õige. Laialdase, üle-euroopalise tunnustuse ja kõige kärarikkama menu osaliseks said näiteks XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi esimestel kümnendil viljaka, kuid vähetähtsa kirjaniku August Kotzebue sentimentaalsed draamad;

sellevastu aga Shakespeare'i draamalooming pidi ootama umbes kaks sajandit, enne kui saabus selle õige hindamise ja ülemaailmsete tunnustuste aeg.

Meil kõneldi kaua, et meie maa piiride taga ei panda tähele Puškini loomingut. Nõukogude uurijail on õnnestunud koguda väga suur materjal, mis tõendab, et Puškini looming, peaaegu juba selle esimestest sammudest alates, on pööranud endale terast tähelepanu Lääne-Euroopas, et Puškini põhiteosed on korduvalt tõlgitud teistesse keeltesse ja et nad on saanud tavaliselt kriitikalt traditsioonilis-lugupidava hinnangu ja eriti kõrge, vaimustatud tunnustuse üksikuult asjatundjailt ja hindajailt, selliseilt nagu Prosper Mérimée, Adam Mickiewicz, Farnhagen von Ense. Kuid kõigele sellele vaatamata on täiesti ilmne, et euroopa „mõtete valitsejaks“, nagu seda olid Puškini ajal Goethe ja Byron ning kelleks hiljem, XIX sajandi viimasel kolmandikul ning XX sajandi algul, said Dostojevski ja Leo Tolstoi, ei olnud Puškin ega saanudki selleks. Ka praegusel ajal jääb Puškin meie maa piiride taga just kui veel tunnustamata ja hindamata Shakespeare'iks. Puškini suurtest kunstilistest avastustest on euroopa kirjandus möödunud samuti, nagu aasta seitsmekümne eest enne seda euroopa teadus möödus Lomonossovi tähtsaist teaduslikest avastustest.

Seepärast tuleb Puškini ülemaailmne tähtsus välja kujundada, lähedes mitte Lääne kirjanike ja kriitikute hinnanguist, — tee, mida meie teataval määral võime kasutada Turgenevi, Dostojevski, Leo Tolstoi, Tšehhovi ja Gorki suhtes, — vaid Puškini loomingu tõelise koha ja sisemise tähtsuse määratlemisest kogu maailmakirjanduse arengu ajaloo suhtes üldse.

Puškini aeg — XVIII sajandi lõpp ja XIX sajandi esimene kolmandik — oli nii elus kui ka kirjanduses suurte kriiside ja pöörete ajaks.

Maailmaajaloolises elus — prantsuse revolutsioon, Napoleoni ajajärk, paljudel Lääne-Euroopa maadel feodalismi krahh, uue, kodanliku korra kindlustamine, millelt olid võetud kõik tema relvad ja mis esines kõiges oma paljandatud proosalisuses, küünilises labasuses.

Sel ajal toimuvad kirjanduses pinevad konfliktid ja kogu uuseuroopa kirjanduse suurimate põhiliste voolude — klassitsismi ja romantismi — vahetus ning realismi tekkimine.

Vene kirjandus pärast Peetrit läbis kõik need põhilised arenemisstaadiumid, mis tegid läbi lääne-euroopa kirjandused, kuid suure hilenemisega. Näiteks uuseuroopalik vene klassitsism hakkas kujunema alles XVIII sajandi teisel kolmandikul, aastat kaheksakümmend pärast prantsuse oma. Vene ajalooline elu pärast Peetrit jõudis siiski üha enam järele lääne-euroopa elule. Karamzini ajal oli vene kirjandus

veel maha jäänud lääne-euroopa omast, kuid nendevaheline kaugus vähenes üha. Veel enam vähenes see Puškini loomingu algerioodil.

Puškini esimene byronlik lõunapoeem on kirjutatud vähem kui kümme aastat pärast Byroni „Childe Harold'i palverännaku“ ja esimeste idapoeemide ilmumist. Kuid Puškin oma kirjanduslikus arengus ainult ei jõudnud järele Lääne-Euroopale, vaid jõudis ka temast ette. 1823. aastast alates hakkab ta kirjutama „Jevgeni Onegini“ peatükke, esimest teost, millega Puškin — Dobroljubovi sõnade järgi — „avas vene kirjanduse reaalsusele“, aga mis oli ka XIX sajandi kogu maailmakirjanduse esimene tõeliselt realistlik suurteos, teatavalt seisukohalt ei kellegi poolt kunagi ületatud. „Onegini“ esimeste peatükkide ilmumine dateerib ka meie kirjanduses suure pöördemomendi Lääne kirjanduste suhtes.

Võrdluseks meenutagem, et Euroopa klassikalise realismi esimesed tunnustatud näidised, Puškiniiga üheealise Balzac'i realistlikud romaanid ilmusid alles peaaegu kümme aastat hiljem, 30-ndate aastate algul, kui Puškin oli mitte ainult täielikult lõpetanud kogu „Jevgeni Onegini“, vaid juba kirjutanud ka „Krahv Nulini“, „Majakese Kolomnas“ ja „Belkini jutustused“.

Puškini „Jevgeni Onegin“ kasvas muidugi, nagu hästi teada, mitte maailmakultuurist mahajäetud kolkas, mitte kõrvalteedel, vaid üld-euroopaliku kirjandusliku arenemise avaruses. „Kaasaegse inimese“ — Onegini enese — kuju kontseptsiooni aitasid Puškinil need „kaks-kolm romaani, milles kajastus sajand ja kus kaasaegne inimene on kujutatud üsna õigesti“ („Onegini“ mustandis nimetab Puškin neid — Benjamin Constant'i „Adolphe'i“, Chateaubriand'i „Renè'd“ jt.). Teame küll, et poeedi kaasaegne kriitika mõõtis korduvalt Puškini „värssromaani“ Byroni „Don Juaniga“, pidades teda viimase jäljenduseks.

Kuid Puškin, tunnustades juba algul, et žanrilise tõuke „Onegini“ kirjutamiseks andis Byroni „Don Juan“ („kirjutan... romaani värssides... „Don Juani“ taolist — kiri P. A. Vjazemskile 4. novembrist 1823. aastast), oli täiesti õigustatud tagasi lükkama oma teose olemusliku lähendamise temale: „Keegi ei austa Don Juani enam kui mina (esimesed viis laulu, teisi ma pole lugenud), kuid selles pole midagi ühist Oneginiga,“ kirjutab Puškin A. A. Bestuževile 24. märtsil 1825. aastal, kui tal oli juba valmis üle kolme peatüki „Oneginit“. „Need, kes räägivad, et Puškini poeem „Onegin“ on venelik „Don Juan“,“ märkis Herzen veerandsada aastat hiljem, „ei saa aru Byronist ega Puškinist, Inglismaast ega Venemaast; nad otsustavad välimuse järgi.“

Tõepoolest näeme Byroni elu viimaste aastate loomingu sedasama liikumist romantismilt realismile, mis iseloomustas tolleaegset

euroopa kirjandust. See ilmnes ka „Don Juani“ viimastes lauludes (laulud XI—XVI), kus antakse poeedi kaasaegse Londoni elu terav-satiirilise kirjeldus. Kuid esiteks Puškin, nagu nägime, neid laule 20-ndate aastate keskpaiku, kui oli oma romaani kirjutamisega juba kaugele jõudnud, ei tundnud, teiseks on „Don Juanis“ ainult tendentse poeedi siirdumiseks kunstilisse realismi, tendentse, mis katkesid tema surmaga.

„Jevgeni Oneginis“ ei esine tendentse realismile, vaid ta on viimisteldud suurepärase uue realistliku stiili näidis, ja selle omaduse poolest ta mitte ei jää maha Byronist, vaid, vastuoksa, seisab tema loomingu vastas, kujutades endast teatava välise sarnasuse juures uut astet, millele Puškin tõstis euroopa kirjanduse.

Väga iseloomulik selles suhtes on silmapaistva tšehhi kirjaniku Gustav Pileger-Moravski — kes oma kirjandusliku tegevuse algul oli väga huvitatud Byronist — jutustus sellest, kuidas tal tekkis tema värssromaani „Pan Võišinski“ idee:

„Kord õhtul lugesin jälle Puškinit, nimelt tema „Oneginit“. Ja äkki tekkis mul mõte. Taipasin, mida mulle vaja. Reaalsust, nimelt ideaalset reaalsust, esemete, sündmuste, tundmuste ja mõtete kujutamist sellistena, nagu nad on, ainult teataval määral ülevamas esituses, — seda taipasin ma äkki. Enne kavatsesin ma kirjutada midagi „Childe Harold'i“ žanris. Nüüd heitsin peast välja tšehhi Childe'i. Samal õhtul visandasin ilma igasuguse plaanita „Võišinski“ kaks esimest stroofi.“

Reaalsus — esemete, sündmuste, tundmuste ja mõtete kujutamine sellistena, nagu nad on, seejuures ülimal määral poeetiline kujutamine, — see ongi see uus, enneolematu, mis Puškini „Jevgeni Onegin“ tõi euroopa kirjandusele.

„Jevgeni Oneginis“ ilmnenuid nii sädelev „reaalsusepoeesia“ saab Puškini kogu järgneva loomingu põhiliseks olemuseks. Kui Byron oli Euroopa revolutsioonilise romantismi suurim poet, siis Puškin sai suurimaks — samuti üle-euroopalises mastaabis — „reaalsusepoeesia“ esindajaks. Selles seisnebki Puškini loomingu maailmatähtsus, see väärtuslik panus, mis tema kaudu vene kirjandus on andnud maailmakirjanduse arengule.

Selline hoogus ja hiilgav kunstilise realismi öitseng nimelt vene kirjanduses on ajalooliselt seaduspärane.

Vene Peetri-eelne ilukirjandus oli Euroopa teiste kirjanduste hulgas eriti seotud rahvaloominguga, folkloristliku elemendiga. Pärast Peetri reforme see seos lõdvenes mõnevõrra, kuid, hoolimata vene klassitsistide teatavast halvaks panust „valgustamata“ rahvaloomingu suhtes, ei katkenud kunagi täiesti.

XVIII sajandi viimasel kolmandikul meie kirjanduse üha kasvavad

demokraatlikud elemendid arenesid ajaloolise reaalsuse tingimustes. Selle reaalsuse ees seisid põhilise ülesandena mitte poliitilise võimu vallutamine kodanluse poolt, vaid võitlus rahva enamiku vabastamise eest pärisorjusest. Sellest oligi tingitud Puškini ühe vahetu eelkäija ning õpetaja Radištševi raamatu „Teekond Peterburist Moskvasse“ ilmumine, mille põhiliseks teemaks on mitte revolutsioonilise kodanluse ideoloogia kaitsmine, vaid rahva, talurahva ülestõus oma kurnajate vastu. Pole imestada, et rahvapärasuse loosung, mis tõsteti esile Euroopa kirjandustes eelromantismi ja romantismi ajajärgul, leidis meil eriti soodsa pinna ja omandas erilise tähtsuse.

Vene kirjanduse lähedus rahvale hoidis temast eemale sellise seisuslikkuse, õukondlikkuse ja aristokratismi, mis on omased XVII sajandi prantsuse klassitsismile. Seesama kaitses meie kirjandust ka abstraktse unistuslikkuse, eluvõõruse eest, mis olid omased saksa XVIII sajandi lõpu ja XIX sajandi alguse romantismile.

Vene Peetri-järgne kirjandus läbis klassitsismi ja romantismi staadiumi, kuid läbis need hoogsalt. On tähelepanuväärne, et juba tema esimestest sammudest alates ilmsesid temas selgesti väljendatud realistlikud tendentsid. Meie esimene Peetri-järgne kirjanik — klassitsismi jünger Antiohh Kantemir oli ühtlasi kirjanik, kes, Belinski õige väljenduse järgi, „juhtis luule eluga kokku“, oli vene kirjanduses selle kriitilise joone algataja, mis küündis katkematult läbi XVIII sajandi, hoogustus hiilgavalt XIX sajandi esimesel poolel Krõlovi valmides, Gribojedovi komöödias „Häda mõistuse pärast“ ja Gogoli geniaalseis teostes.

Kuid esimene tõepoolest suur, tõeline vene rahvakirjanik, kelle loomingu haruldases ja võrratus kunstilises täiuslikkuses väljendusid vene rahvusliku iseloomu põhilised iseärasused ja jooned, ei olnud klassitsist Deržavin, ei romantik Žukovski, vaid suurim kunstnik-realist, kirjanik, kes mitte ainult ühendas luule eluga, vaid muutis luule eluks ja elu luuleks, — Puškin.

Puškini loomingulist arenemist ja selle arenemise iseloomu ennast, peale autori isikliku geniaalse andekuse, mõjutas tohutult 1812. aasta sõda. Napoleoni hiilgav ning traagiline ajajärk lõppes Prantsusmaale rahvusliku leinaga, Inglismaale oli võit Napoleoni üle inglise kodanluse võiduka prantsuse kodanluse üle, Saksamaa vabastati Napoleoni türanniast vene vägede vaprusel poolt. Venemaale oli 1812. aasta sõda suureks rahvasõjaks, milles vene rahvas mitte ainult kaitses oma iseseisvust välismaiste anastajate vastu, vaid päästis, vabastas ka kogu Euroopa. Selle tõusu otseseks järeltõuseks maa poliitilises elus oli vene revolutsioonilise liikumise algus, vaimses elus tähistas seda Puškini ilmumine.

Puškin valmis Radištševi ja 1825. aasta 14. detsembri vahelisel

perioodil. Ta oli Radištševi (pärast teda „ülistas vabadust“) ja dekabristimipoeedi Arioni järeltulija („meresõitjaile laulsin“).

Sada aastat tagasi ei võinud revolutsioon hoogustuda täieulatuslikuks: põhilistest rahvajõududest lahtikistuna suruti dekabristide revolutsiooniline liikumine vägivaldselt maha. Rahvajõud võis areneda rahvuslikuks kunstigeeniuses, kes oli seesiselt seotud oma eepohhi revolutsioonilise liikumisega ja samal ajal nägi võrratult selgemini ette, nägi tulevikku, oli hoopis orgaanilisemalt kokku kasvanud kogu rahva eluga. Rahvusliku energia ja jõude arenemine, pidurdatuna poliitilisel alal, kestis edasi kultuuri alal — Puškinis.

1812. aasta sõda lõi Puškinile kui rahvuspoeedile maksimaalselt soodsad ajaloolised tingimused. Selle ajajärgu prantsuse suurtele kirjanikele: Balzac'ile, Stendhal'ile, Hugo'le oli Napoleoni ajajärk illusioonide haihtumise või romantiliste unistuste ning haletsuste allikaks. Byronile oli inglise kodanluse võit revolutsiooni poolt üleskasvatatud Napoleoni üle tema deemonliku pettumuse ja deemonliku protesti allikaks. Puškinile andis seesama 1812. aasta sõda võimsat rahvalikpatriootilist jõudu, oli vene rahva suuruse eredaks tunnistajaks, rõhutas Puškini enda kuuluvust sellesse, rõhutas veresidemeid oma rahvaga, elustava ja kosutava rahvabaasiga. Sel pinnal kasvaski välja Puškini „reaalsusepoesia“ — Puškini realism.

Enne kui Puškin sai reaalsusepoeediks, läbis ta oma arengus kõik põhifaasid, mis esinesid Euroopa XVIII sajandi lõpu ja XIX sajandi alguse vaimuelus. Ta kasvas üles ning arenes XVIII sajandi ratsionalismi, valgustusaja filosoofia ideede pinnal (tema vaimustatud nooruklik Voltaire'i-harrastus), läbis revolutsioonilise romantismi („hullustus“ Byronist).

Sellele vastavalt kajastus Puškinis selgesti, nagu vist mitte üheski teises tema kaasaegses euroopa kirjanikus, euroopa põhiliste kirjanudustiilide dialektiline vahetus. Ja igatahes Puškinis, nagu ei üheski teises, lõppes see protsess niivõrd täieliku ja hiilgava sünteesiga.

Üks teatavalt seisukohalt märkimisväärne Puškini-aegne vene kriitik ning teoreetik Nadeždin väitis, et uus kirjandus on teataval määral klassitsismi ja romantismi süntees. Temale näis, et just Venemaal võib teostuda selline süntees esmakordsena. Kuid Nadeždin ei täheldanud, et see süntees oli juba suurepäraselt teostunud tema poolt nii jõhkralt väljandaerdu „Jevgeni Onegini“, „Krahv Nulini“ ja „Poltaava“ autori loomingu.

Alates oma esimestest kirjanduslikest sammudest hakkas Puškin energiliselt klassitsismi vastu võitlema. Kuid kõrvale heites klassitsismi aristokraatliku ja normatiivse poeetika võttis Puškin sealt alatiseks endale selle, mis temas oli kõige väärtuslikumat ja tähtsamat — mõistuse kultuse, seose antiikse kunsti suurte traditsioonidega.

Meil ei ole nimetada ühtki teist uue aja kirjanikku, kaasa arvatud isegi Goethe, kes oskaks oma loomingus niivõrd kehastada antiiksuse suuri käske — intuitsiooni selgus, peaaegu geomeetriline kompositsiooni harmoonilisus, erakordne kunstiline takt, mõõdutunne, kõigi osade kooskõla, väljenduse tihedus — Puškini kuulus lakonism —, lõpuks mitte vähem kuulus puškinlik „paljas lihtsus“, kõige liigse, tarbetute ilustiste, väiksemagi retoorilikkuse puudumine, — ja kes ühtlasi selle täiusliku meisterlikkusega kujutaks reaalsust, looks „reaalsuseluulet“ — sõnaühend, milles rõhk tuleb asetada mitte ainult sõnale r e a a l s u s, vaid ka sõnale l u u l e.

Võime siiralt ja julgelt öelda, et euroopa kirjanduses, tema kõige suuremate esindajate seas ei leidu teist sellist kirjanikku-realisti, kes ühtlasi oleks nii suur reaalsusepoeet, oleks loonud selliseid „imelise kunstilise iluga“ teoseid, nagu ütleb Puškini loomingu kohta Tšernõševski.

Ilmaaegu ei püüdnud Dostojevski kogu oma eluajal puškinlikule kõrgusele kui jäävalt kaotatud, saavutamatu harmooniale, kui kunsti kuldsele ajastule. Asjata ei näinud vene kirjanduse teine hiiglane Leo Tolstoi Puškinis vene „poetilise paraabli“ „kõrgeimat punkti“, mis vene kirjandus on kunagi saavutanud.

Samal ajal polnud Puškin sugugi oma ajast eraldunud olümplane. Ta oli eelkõige uue aja inimene, kõige komplitseerituse ja dissonantsidega, mis said talle osaks inimkonna ajaloolise ja kultuurilise arengu poolt.

Kaasaega avatud väravatega, mis Puškinil võimaldasid helgest muinasjutumaailmast, „Ruslan ja Ludmilla“ maailmast siirduda reaalsesse tõelisusse, „Onegini“ maailma, oligi romantism tema selles aspektis, mida tema suurima esindaja järgi nimetame baironismiks. Romantism, mida Puškin ise vastandas uue aja kunstina vanale antiiksele kunstile, etendas suurt osa kõiges tema loomingulises arenemises. Just romantismi lipu all, selle võitleva esindajana ja juhina astus Puškin kirjandusse ja kaasaegsete teadvusse; nimelt Puškini loomingu ümber puhkesid vene klassitsistide ja romantikute kõige ägedamad lahingud.

Romantismi puhangud vabastasid klassikalise poeetika reeglite ja juhtnööride survest, andsid loomingulise vabaduse. Vastukaaluks klassitsistide ebaisikupärasele objektivismile, nende mõistuspärasele „looduse matkimisele“ tõstsid romantikud esiplaanile subjektiivsuse, inimese sisemaailma, elava, mitte skematiseeritud isiksuse.

Romantikute lipudel olid ka loosungid: historism ja rahvapärasus. Puškin „võitis“ varsti romantismi. Puškin oskas loomingulise vabaduse harmooniliselt ühendada tunnetatud allumisega neile seadustele, mis ta ühel või teisel puhul enda kohta vastu võttis. Ühekülgne, ainult iseendale keskendatud, „lootusetult egoistlik“ — tema enda määrat-

luse järgi — Byroni subjektivism oli talle võõras. Kuid see uus ning väärtuslik, mis euroopa romantikute liikumises sadas kosutava vihmamana juba kärbunud klassitsismi viljatusse kõrbesse, viljastas võimsalt ka Puškini loomingut.

Just see andiski „esemete, sündmuste, tundmuste ja mõtete kujutamisele“ selle „ideaalse reaalsuse“, mis „Jevgeni Oneginis“ oli tšehhi kirjanikule lausa imestuseks; just see tegi Puškini romaani värssides tõeliseks „reaalsusepoeesiaks“.

„Puhtus ja loomulikkus“, kirjutas Gogol teise suurepärase teose „Kapteni tütar“ kohta, — „selles proosakujulises Oneginis“, nagu nimetab teda Belinski, — „tõusid selles nii kõrgele, et reaalsuse ise näib tema ees kunstlikuna ja karikatuursena.“

Puškin lõi oma loomingus uue, spetsiifiliselt vene realismi tüübi, mis erineb oluliselt lääne-euroopa realismist.

„Kriitiline suhtumine reaalsusse“, „elu suur paljastamine“, „kõigi ja igasuguste maskide mahakiskumine“ on järgneva vene realismi — Gogoli, Turgenevi, Dostojevski ja Leo Tolstoi realismi tugevaimad küljed. Selle kõrval on vene realismil veel üks eriti tähtis ja viljastav joon.

Melchior de Vogüé, kes kirjutas vene romaani käsitleva raamatu, mis ilmus mõõdnud sajandi 80-ndate aastate lõpul ning algatas vene kirjanduse vaimustatud tunnustamise Läänes, kirjutas: „Olen veendunud, et suurte vene kirjanike mõju saab viljastavaks meie kurtunud kunstile. See mõju aitab tal tiivustuda, paremini vaadelda reaalelu, näha sügavamale tema välimusest.“

Oskus mitte ainult „vaadelda reaalelu“, vaid ka „näha tema välimusest sügavamale“, „tiivustuda“, need omadused andis vene kirjandusele tema suur esiisa Puškin.

Natuke aega enne surma kirjutas Puškin: „Kunsti eesmärk on ideaal“. Lõpetades „Jevgeni Onegini“ poeet, hüvasti jättes oma tegelesi, pöördus meie poole: „Andesta sinagi, mu teekaaslane imelik, ja sina, mu truu ideaal.“

Ja tõepoolest, poeedi „imeliku teekaaslase“ Onegini kõrval, kes on külm, kuri, küllastunud, igavust tundev, rahvast eraldatud ning seepärast lohistab sihitult oma elu nagu sunnitööline ahelaid, esineb romaanis poeedi „truu“, „armas ideaal“ — imekaunis oma hommikuses värskuses, pillamata jõu täiuses, tõeliselt tiivustatud, ent ühtlasi õige ning reaalne kuju, tugevasti seotud rahvaga ja kodupinnaga — Tatjana kujus.

Tatjana kaju jõud seisab selles, et ta ei ole autori kujutluse, autori fantaasia vili, kui ülev ta ka iganes oleks. Puškin ei sunni reaalsusele peale oma naiskangelase ideaalset kaju, vaid oskab näha tema sugemeid elus endas, ammutada temast endast ja ühtlasi mingi ideaalina asetada ta elust kõrgemale.

Unistuse ja reaalsuse ühendamine, ideaalselt romantiliste kujude sügavalt realistlik käsitlemine on üks Puškini realismi olulisemaid jooni.

Lääne-Euroopa kirjanikke on võlunud eriti vene inimese moraalne puhtus, nagu see esineb vene kirjanike-realistide väljapaistvais teoseis, tema suur nõudlikkus elu ja vaimsete tarvete suhtes. „Dickens'i teoste kangelaste soovide krooniks on,“ kirjutab Stephan Zweig, „mugav üheperekonnaelamu kuskil roheluses ja kari vallatavaid lapsi.“ Balzac'i romaanide kangelastel — „loss, aadlitiitel, miljonid“. „Kes Dostojevski inimestest vajab seda? Ei keegi. Ei ükski neist. Nad ei taha kuski seisma jääda, isegi õnnes mitte. Nad tahavad minna edasi, neil kõigil on rahutu „kõrgem süda“. Selle „kõrgema südame“, selle „hõõguva sõe“ on Puškin toonud vene kirjandusse.

Meenutagem sedasama Tatjanat. Malbe provintsineiu Tatjana saavutab romaani lõpul kõik, mida taotlevad Balzac'i kangelased — kuulsu nime, rikkuse, edu kõrgemas seltskonnas.

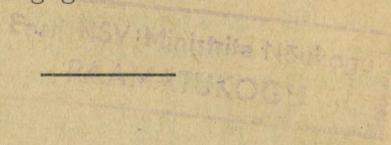
Aga kuidas suhtub ta sellesse? Meenutagem tema äärmiselt siirast avaldumist Oneginile romaani lõppstseenis:

„Onegin, külluses mul selles
Võlts, vastumeelne hiilgus vaid,
Mu edu ülemkihi teljes,
Mu moodne kodu, ballid, peod —
Mis neist? Ma loovutada jälle
Võiks maskeraadi lärmi selle,
Kõik sära, kära, tantsura'ad,
Kui saaksin raamatud ja rohtund maad,
Kus meie vaene külamaja...“

Tatjanale on see täissõõnud, endaga rahulolev, täiesti õnnelik ja ühtlasi logelev ning tühine olesklemine — ainult „maskeraadi lärm“. Puškin leiab siin väljenduse, mis defineerib kõigi järgmiste vene kirjanike suhtumise ühiskonnaelu parasiitlikesse vormidesse, mis põhinevad vägivallal ja kurnamisel. Asjata ei anna Lermontov pealkirjaks „Maskeraad“ oma draamale, mis käsitleb kõrgema seltskonna elu. Sellelt maskeraadilt tõmbaski maha „kõik ja igasugused maskid“ „Ivan Iljitši surma“ ning „Ülestõusmise“ autor Leo Tolstoi.

Kõneldes Leo Tolstoi „Anna Kareninast“ kui „meil ennekuulmatust“ teostest lisas Dostojevski: „Tema asemel võiksime osutada Euroopale otse allikat, s. o. Puškinit ennast“. Näidata Euroopale Puškinit kui kõige selle allikat, millest ta nii vaimustub vene kirjanike-realistide teoseis — see ülesanne seisab meie ees siijamaani. Pärast Puškinit on vene kirjandus silmapaistvalt arenenud, on rikastunud teostega, mis kogu maailmas on tunnustatud kunstilisteks meistriteosteks. Aga ka praegu on Puškin „poetilise paraabli kõrgeim punkt“, kõige „harmoonilisem“ kõigi vene kirjanike seas.

Puškin — kui inimene ning poeet — läbis hulga eitamise, pettumuse ja ahastuse kuristikke, läbis voltäärliku hävitava iroonia, läbis romantismi „maailmavalu“. Kuid kõige selle üle hõljub ja võidutseb suurima vene rahvuspoeedi harmooniline vaim. Selles mõttes on Puškin mitte ainult meie ajaloolise ja kirjandusliku mineviku fakt, ja me peame teda näitama Euroopale mitte ainult kui ajalooliselt väärtuslikku ning tähtsat momenti meie kirjanduse ajaloos, vaid kui meie kirjanduse edasise arengu allikat. Kes tahab õigesti aru saada vene rahva vaimust, sellest „vene hingest“, millest on nii palju kirjutatud euroopa ajakirjanduses, hõlmata vene inimest, vene rahvuslikku iseloomu mitte ainult tema minevikus, vaid ka tema „lõpparengus“, — sellele on kõige paremaks vahendiks tutvumine selle kirjaniku loominguga, milles Gorki sõnade järgi ilmses Venemaa vaimse jõu täiuslikem väljendus, — Puškini loominguga.

SISUKORD

Puškini vabadusearmastus	3
Puškin vene rahva võimsate loominguliste jõudude väljendusena	5
Ajaloolise kangelase kuju Puškini loomingus	7
Puškini loomingu rahvuslik iseloom	10
Puškini patriotism	11
Puškini maailmatähtsus	14

Toimetaja M. Kõla

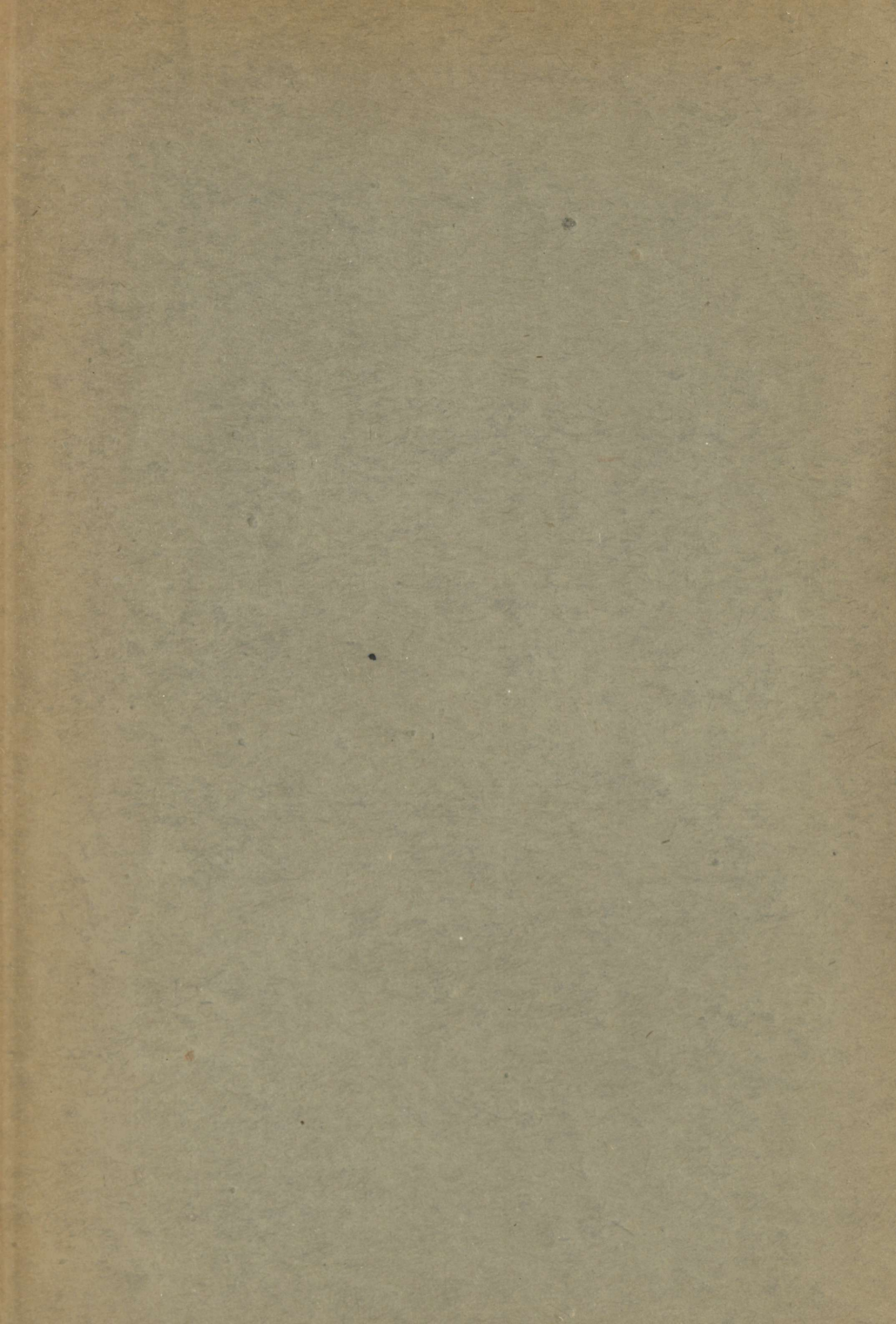
Tehniline toimetaja E. Plaks

Пушкин — великий русский национальный поэт

На эстонском языке

Ladumisele antud 10. V 1949. Trükkimisele antud 21. V 1949. Paber 61:86 cm 1/16. Trükiarv 3000. Trükitähti trükipoognas 46 784. Trükipoognaid 1,5. Arvutuspoognaid 1,59. MB-04161. Tellimise nr. 1014.

Graafikatööstus „Oktoober“, Tallinn, Tartu mnt. 49.

Rbl. 4— 0.10

A
17 346

... 785 1007

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00785100 1